

Ганна Романова,
доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу зарубіжних систем професійної освіти
Інституту професійної освіти
Національної академії педагогічних наук України,
<http://orcid.org/0000-0002-2388-6997>
e-mail: roman-ania@ukr.net

«Ніколи не пізно мати щасливе дитинство»

**Особливості педагогічних студій Українського вільного університету.
Інтерв'ю з ректором УВУ професором Ларисою Дідковською**

Ресурсний лідер, керівник, викладач, психотерапевт – про компетентність і псевдокомпетентність, відповідальність і владу, взаємозв'язок психології і педагогіки, травмофокусні підходи, толерантність до іншості іншого, демократичний стосунок зі світом, традиції та інновації, любов і рамку у вихованні, ставлення до застосування штучного інтелекту, можливості навчання бути щасливим, професійну активність, волонтерську діяльність викладачів і студентів, унікальність педагогічних студій УВУ...

Інтерв'ю проведено в рамках дослідницького проєкту «Аналіз педагогічних студій Українського вільного університету в Німеччині» за програмою DAAD «Україна майбутнього: Дослідницькі гранти для українських магістрантів та дослідників».

Шановна пані Ларисо!

Дякую Вам за згоду взяти участь в інтерв'ю про особливості викладання і навчання у підготовці педагогів в УВУ. Інтерв'ю проводиться в рамках дослідницького проєкту «Аналіз педагогічних студій Українського вільного університету в Німеччині» за програмою DAAD «Україна майбутнього: Дослідницькі гранти для українських магістрантів та дослідників». Я, Ганна Романова, представляю Інститут професійної освіти НАПН України і є автором цього проєкту.

Яка Ваша особиста історія, як ви стали деканом, як ви стали ректором, як Ви прийшли до університету?

Насправді мене запросили більше 10 років тому на викладання психології, тому що Факультет філософський був тут від початку існування Українського вільного університету, а предмети з педагогіки і з психології викладала доволі обмежена кількість фахівців і, відповідно, це було не такою актуальною проблематикою. Власне у зв'язку з тим, що психологія стала вже більш відомою, більш популярною, більше за затребуваною, потреба у фахівцях, які б володіли цими компетентностями, теж була очевидна. Потім я викладала перші курси, які пропонувала з того, що на часі, і з того, що є актуальним, оскільки були відгуки студентів, і популярність цих предметів ставала все більшою. Це не тільки про мої викладацькі таланти чи про мої експертні здібності, а ще просто про інтерес людей до своєї особи, до своєї особистості, що у радянські часи було

дуже лімітовано, тому що ми всі мали бути частиною великої системи, «прежде думай о Родине, а затем о себе», і так далі, і так далі. А тут був такий діаметрально протилежний підхід, коли людина мала право бути тою, яка вона є, індивідуалізованою, персоніфікованою, тобто мала право на свої переживання на свої власні переконання, погляди, світогляд. Зрозуміло, що потреба на фахівців, які до цього були причетні, ставала все більшою. А потім, вже тоді, коли я почала збільшувати кількість курсів, стало зрозуміло, що це актуальна потреба студентства Університету. Тоді були запрошені інші викладачі як з Німеччини, так і з України. І станом на зараз приймаємо доволі чисельну кількість студентів, які навчаються психології на магістерській програмі і на докторській. Ми вже захистили в Українському вільному університеті докторську роботу з психології, чого раніше не було, і зараз є ще докторанти, які пишуть свої дисертації. І це було початком.

А потім, на жаль, помер декан філософського факультету Марк фон Хаген, і стала вакансія, на яку кандидувалися різні кандидати. Із тих виборів перемогла моя кандидатура, тому я залишилася очолювати кафедру психології, як і від початку її організації, і була обрана на декана звичайними університетським процедурними виборами на посаду, яка звільнилась.

Уже потім, коли я була деканом другу каденцію, минулого року пані Марія Пришляк, яка була, я би сказала, бездоганним і найдосконалішим ректором для Українського вільного університету, вирішила не продовжувати свою діяльність. Вона була більше двох каденцій, і це було її право. З'явилася вакансія. Ректор і декан – це виборні посади. Була просто процедура виборів, я була обрана більшістю голосів на ту посаду. Було кілька кандидатур, просто я на цих виборах перемогла. Це про те, як я з'явилася тут і чому.

А вже далі, як виглядала моя кар'єра, я сказала: це курси, які користуються попитом, характеризуються задоволенням актуальних станом на зараз потреб. Якщо взяти до уваги, що три роки йде війна в Україні, то це означає піднесення суспільного напруження. Є велика кількість тих, котрі були змушені переїхати до Німеччини, рятуючи своє власне життя або життя своїх дітей. Тому запит і попит на знання з психології, з того, як радити собі в своїх переживаннях і за екстремальних обставин, актуалізував ще й цю професію не тільки для того, що роблю все життя я, а й ще для великої кількості людей.

А як би ви сказали, які Ваші цінності в менеджменті і викладанні. Що спільного?

Ви знаєте, і в менеджменті, і у викладанні для мене головне слово «відповідальність». Для мене це означає особистісну зрілість і вміння бути особою, яка за будь-яке своє рішення, за будь-які свої дії готова відповідати: як за те, що їй вдалося, що вона транслює, знає, вміє або вчиться, так і за те, де вона могла зробити помилки, могла зробити якісь неправильні дії. Але якщо вона готова це визнати, і це стосується не тільки організаційного процесу, не тільки навчального процесу, це таке життєве кредо. Тому що, на жаль, слова «влада» і «відповідальність» йдуть поряд. Але чи всі люди готові їх інтегрувати в одній сфері? На жаль, тих, котрі хочуть мати владу, більше, ніж тих, котрі хочуть мати відповідальність разом зі словом «влада». Тому менеджер, який організовує процес, це також хтось, хто має владу над іншими, щось радячи, організовуючи, щось

пропонуючи. Якщо він є відповідальним, то для мене це буде добрий фахівець: чи викладач, чи вчитель, чи лікар.

Ми знаємо, що є декілька систем у яких працює людина, і три з них є суб'єкт-об'єктними. Тобто «людина-техніка» – це там, де все, що ви хочете, ви зможете мати: архітектор, який малює проєкт, конструктор, який створює якусь деталь авто, автомобіль, машину, будь-що. Друга сфера – «людина-природа»: також лісник викопав ямку, насипав добрива, посадив дерево, дерево росте. Третя сфера – «людина-цифра», ІТ-технології програміст: 1.1, 0.0, буде та програма, яку написав, або бухгалтер. І «людина-творчість»: так, я митець, я художник, я малюю ту картину, яку я вирішив намалювати, і це такий суб'єкт-об'єктний стосунок, де результат залежить лише від ваших бажань, від ваших зусиль. Натомість, якщо ми говоримо про суб'єкт-суб'єктну систему, там гарантовано прогнозованого результату вже бути не може, тому що з другого боку контакту також жива істота, живий індивід. І якщо ми посадимо плюшевого ведмедика на диван, він там сидітиме, якщо ми посадимо живого, звичайно він утече, і вирішувати будете не тільки ви, але власне і він. Те саме, якщо ми вчимо студентів, якщо ми вчимо дітей, якщо ми працюємо з людьми в будь-яких інших діяльностях, то слово «відповідальність» стає особливо важливим власне з огляду на те, що ви не маєте справу з об'єктами, ви маєте справу з суб'єктами, які можуть не хотіти того, що хочете ви, які можуть не виконувати того, що ви задали, які можуть чинити опір, які можуть конфліктувати, сперечатися. І, відповідно, з одного боку, в цьому місці ви маєте більше визнання в тому, що берізка не скаже: «Який ти чудесний лісник», і програма не скаже програмісту: «Як ти мене прекрасно написав». Але учні прийдуть і подякують своїй вчительці, будуть співати «Вчителько моя, зоресвітова», або до лікаря прийде пацієнт, якому він зробив успішну операцію, надав правильні послуги, буде йому дякувати і боготворити, якщо він заслужив. А якщо він помилився? Берізка не засудить лісника, і програма теж не засудить програміста. А ось від наших користувачів освітніх послуг, юридичних послуг, священницьких послуг, будь-яких, де стосунок є суб'єкт-суб'єктний, ви можете отримати як визнання, як вдячність, як захоплення, як славу, так і осуд, так і покарання, так і засудження, так і знецінення. Тому як раз слово «відповідальність» для мене власне через це стає особливо важливим в тих активностях.

Дякую! Ви навчаєте психологів, які дуже часто обирають другу спеціальність тут саме педагогіку. Я хотіла спитати, який у Вас погляд взагалі на підготовку педагога? Яким має бути співвідношення психології, педагогіки, наприклад?

Знову ж таки є векторна компетентність. Так, якщо векторна компетентність «педагогіка» основна, мейнстрімна, тоді психологічні знання є важливою складовою до цієї векторної компетентності, але вони будуть все одно йти трошки позаду від компетентності знань і експертності в галузі педагогіки. Якщо векторна компетентність все-таки психологія, тоді педагогіку знати треба, і це також частина і складова стосунку зі студентами, з учнями, з дітьми загалом, але вона буде все-таки трохи ширшого діапазону, тому що там будуть ще інші знання. Чи йдуть вони поряд? Дуже ефективно і дуже віддано. Важко собі уявити психолога, який не володіє знаннями з педагогіки, і важко собі уявити педагога, який не знає нічого з психології. Тому навіть в навчальних програмах цих спеціальностей вузько присутня інша. Тобто в нас там, де ми вчимо на психолога, обов'язково є педагогічна психологія, вікова психологія, диференціальна

психологія, – всі ці дисципліни та методології навчального процесу. Всі ці дисципліни потрібні для чого? Щоб фахівець, який вчить психологів, сам є психолог, тим не менше володів інструментальними знаннями про організацію педагогічного стосунку. Натомість, якщо є педагог, або той, кого вчать на педагога, він повинен знати індивідуально-психологічні особливості дитини, як це може впливати на її успішність та поведінку, на взаємодію з іншими. Він повинен знати, до прикладу, щось з соціальної психології. Чому? Тому що він прийде в клас, а це теж соціум, тому що він прийде до школи, він прийде до садочку, а це теж соціум, а закони соціальної психології – це про взаємодію соціуму, тому що він, наприклад, буде мати конфлікти. В будь якому місці, де він опиниться, є конфлікти між дітьми, конфлікти між працівниками. А психологія – це спеціальна дисципліна, яка вчить вирішенню конфліктів, їх профілактиці і способам оптимальної організації робочого колективу або організації. І всі тимбілдинги, і формування командного простору співпраці взаємодії... Тому ці знання дуже-дуже взаємопов'язані, і це знання про людину: і там, і там об'єктом впливу є людина, у психології і у педагогіці.

У вас є якісь ідеї оновлення освітніх програм?

Оновлення освітніх програм – це обов'язкова частина навчальних процесів у всіх вузах. Чому? Тому що світ міняється і оскільки зараз світ динамічний. Це в часи енциклопедистів можна було собі дозволити бути компетентними в галузях дуже-дуже різних, тому що обсяг знань і обсяг інформації в ті часи був дуже лімітований, і ти міг прочитати те, що дослідили на той час хіміки, філософи, історики, тому це було і твоєю ерудованістю, і теж це могло бути твоєю компетентністю, бо кількість інформації в усіх цих галузях була ще не дуже велика. І сучасні часи, де ми знаємо, що скоро вже більшість тих сучасних знань і компетентностей будуть дуже вузькопрофільними. Якщо колись земський лікар був той, хто лікував від всього і міг зробити операцію і рвати зуби, і міг приймати пологи, і все це було його універсальністю, то в сучасному світі кардіологічне відділення – це кардіологічне і там займаються лише хворобами серця. А отоларинголог – це той, хто займається лише дихальними шляхами і вухом, горлом, носом. А гастроентеролог – це той, хто займається шлунком. Те саме – в сучасній педагогіці, тобто є такі універсальні знання, які стосуються всіх індивідуально-психологічних підходів до навчального процесу, до взаємодії з учнями, до взаємодії зі студентами, в садочку, якщо це дошкільна педагогіка. Але є вже такі більш спеціалізовані у сучасного світу технологічні здобутки і знання різних галузей. Тут психологія має щось, чого не всі педагоги знають і вміють, але педагогіка теж має новації, має інноваційні знання, які варто знати і психологам, в тому числі. Тому чи потрібно оновлювати будь яке навчальні процеси? Так, звичайно. Але... Що я завжди і на чому я завжди наголошую, ми можемо вибудувати любий дизайн сучасних будівель. Але починатиметься будівля, будь яка, все одно з фундаменту. І чим міцніший, і чим надійніший фундамент, тим більше над ним можна вибудувати. Тому, що університети були завжди, їх не вигадали у 21 столітті. Львівський університет, до прикладу, має 362 роки своєї історії. Харківський університет, який є першим власне українським університетом, має більше 100 років своєї історії.

Ми говорили про оновлення освітніх програм, про співвідношення педагогіки, психології. А соціо-гуманітарна складова? Як Ви думаєте, педагоги, психологи, мають вивчати історію, культурологію, етику?

Тут тому я і перейшла до фундаментальних знань. Тому, до прикладу, я почала говорити про цю будівлю. Фундамент доволі просто організований, там є цемент, вода і пісок. Але якщо його зробити надійним і міцним, тоді можна вибудувати потім будь-які хмарочоси, будь-які будівлі, – саме вигадані конструкції, саме несамоовито модернізовані. Якщо фундаменту немає, то будівля не триматиметься, якою б досконалою вона не була. Дуже по простій причині: нема на що спиратися. І тому є такі класичні фундаментальні речі, які для мене вважаються обов'язковими. Наприклад, навіть те, що сказали поетичні якісь засади про моральність, тому що світ сучасний дуже стрімкий, дуже динамічний, дуже модернізований, дуже високотехнологічний. Але якщо цієї фундаментальної моралі не засвоєно, якщо головних понять про добро і зло, головних понять про етичність, стосунки і педагогічні, і міжособистісні також не засвоєно, то самі технології і самі досконалі якісь там досягнення сучасного світу не замінять того, що зробить фахівця, доброго фахівця. Тому я сторонник того, щоб фундаментальна наука, не консервативна, не ригідна, не негнучка, була основою всіх інших знань.

Але з'являються на вимогу часу нові виклики, підходи. Ми говорили з пані Світланою Когут, завідувачкою кафедрою педагогіки УВУ, що зараз впроваджується в Університеті травмо-інформативний підхід.

Дивіться, це те, що є на злобу дня. Чому? Тому що зараз є дуже велика повага до психотравмуючого досвіду, який переживає людина. І оскільки з мого ще одного ремесла, а я є психотерапевт за фахом вже теж понад 30 років, ми знаємо про те, що кількість травмофокусних підходів є зараз дуже-дуже велика. Чому? Тому що ще Пирогов сказав колись, що війна це травматична епідемія. Той відомий хірург, котрий похований у Вінниці. І ця травматична епідемія стосувалась не тільки тілесної драматизації, не тільки травматизації інвалідів, ампутантів, ушкоджених, поранених. Ні, він мав на увазі, що це епідемія психотравм, тобто травматичного досвіду, який переживає людина в ситуації небезпеки. І оскільки зараз ми маємо три роки цієї небезпеки, три роки цієї загрози життю людському, загрози їхнім цінностям, їхній тілесній і духовній, їхній державній, в кінці кінців, безпеці, то очевидно, що є інтерес до того, як допомагати цьому травматичному досвіду людей, як його проживати, як його переживати і, найважливіше, як бути тим, хто може супроводжувати людину в її травмі. Це дуже-дуже актуалізувалося. У зв'язку з цим в нашому Університеті, до прикладу, є курс, який я читаю, «Психологічна допомога при посттравматичному стресовому розладі», що користується великою популярністю, тому що люди, які мігрували за кордон, це теж психотравма, і міграція входить в п'ятірку найдраматичніших подій в житті людини.

Люди, які втратили рідних, близьких людей, які скалічилися на війні, люди, які були на окупованих територіях, люди, які втратили дім, місце свого народження, місце своєї сили, все майно зрештою, – це все потужні-потужні психотравми, які можуть закінчитися або травматичним зростанням, і тоді ми знаємо: все, що нас не вбиває, робить нас міцнішими, і тоді ми знаємо: за одного битого двох небитих дають, але є друга версія, коли це може закінчитися не апгрейдом. Так, не травматичним зростанням і подоланням пережитого травматичного досвіду на життєвому шляху. А коли це може закінчитися травматичним регресом, тоді, коли людина пересвідчується в своїй безпомічності, коли людина зустрічається зі своєю смертністю, тоді, коли людина зустрічається з тими випробуваннями, на які, наприклад, її психіка не

має достатніх ресурсів, щоб подолати. І тоді бажано, щоб був хтось, хто допоможе їй в цьому, бажано, щоб був хтось, хто може супроводжувати її в її переживаннях. І це так, як з тілесними ранами, там все так само: і рани, які поверхневі, не дуже травматичні, не дуже глибокі, загоюються самі так, як всі наші дитячі побиті коліна, або порізи, або випадкові подряпини і так далі. Але є ті рани тілесні, в тому числі травми, які вимагають обов'язкової допомоги фахівців, тому що є операції, є травматологія в будь-якій лікарні, є захисті ушкодження, поранення, всякі різні опіки, всякі інші інтервенції, які виявилися дуже-дуже небезпечними, часом несумісними з життям, власними ресурсами. Але, якщо така людина з такими травмами потрапила до фахівців, у ту ж хірургію, ту ж травматологію, то її зламана нога вже не означатиме її загибелі, а буде означати, що їй треба просто зафіксувати перелом, або накласти гіпс, або накласти шину, або лікувати опіки, або полікувати всі ті порізи чи розрізи, і вона житиме далі. Так само з душевними травмами. Тобто є ті, які загоюються власним ресурсом нашої психіки. Але можуть бути такої інтенсивності, такої глибини ушкодження, що власних ресурсів психіки виявиться недостатньо. І саме тому є попит на фахівців, які знають, що робити при травматичному досвіді клієнтів, які вміють їх супроводжувати і вміють з цим дати раду. Він є зараз, на жаль, дуже-дуже великий.

І сьогодні це є така важлива компетентність для вчителя.

Так, звичайно. Тому, що дітки теж приходять ті, які переїхали до іншої країни, не тому, що вони цього хотіли, а тому, що це стало їхнім порятунком. Тому, що діти є, на жаль, ті, які були на окупованих територіях, були в місцях бомбардувань, були скалічені, були ушкоджені. Навіть у суботу ввечері, на другій день Мюнхенській конференції, однію з офіційних планових подій Мюнхенської конференції був показ відомого знаного режисера і нашої київської пані продюсера фільм, який так і називався «Діти в огні». Чому? Тому що це діти, які були тими, хто втратили рідних і близьких, тими, хто були забрані росією для перепрошивки, умовно кажучи так, для маніпулятивного впливу на їхню свідомість, яких обманними шляхами вивозили до росії, розповідаючи їхнім батькам, що поки тут є небезпека бомбардування, діти будуть в таборі, потім їх назад заберете, чого так і не трапилось. Це був хлопчик, який пережив більше майже половини опіків свого тіла під бомбардуванням війни. І найважливіше, що на показ цього фільму теж привозили цих героїв, цих діток, які є героями цього фільму, фільму який очевидно знову буде претендувати на Оскар в області документалістики, фільму, який показує способи вирішення тих проблем, зовсім недитячих проблем, з якими не повинні в нормі мати нічого спільного діти під час свого дитинства. Але як це в дійсності відбувається? Як ця дитяча психіка, яка, богу дякувати, є доволі нейропластична, доволі динамічна та яка ще розвивається? Як вона може собі з цим справитись? Тому кажу, навіть світ вже розуміє і з рештою те, за що визнали злочинцем того фюрера російського: це теж за викрадення дітей. Не за дорослі його злочини суд в Гаазі визнав його злочинцем, не за всі ті решта речей, які відбуваються вже ось три роки і ще раніше, то почалося із анексії Криму і Луганської, Донецької областей, а власне за те, що він посягнув ще й на діток, що він посягнув не лише на безпеку дорослих, а й на безпеку для дітей. Дітьми легше маніпулювати, бо вони ще не мають достатньої власної відірності, резистентності, саме головне, життєвої компетентності. Їхній досвід обмежується їхнім віком.

І це все стає сьогодні вже частиною підготовки?

Так, і в психологічній кімнаті, в цьому класі може бути такий хлопчик або дівчинка. Можуть бути ті, які пережили досвід окупації, можуть бути ті, які втратили батьків. І якщо, до прикладу, вчитель просто скаже дитині: «Це ти можеш запитати в свого тата», а дитина відповідає: «Мій тато на фронті». Якщо це в мирний час, то фраза «Це ти можеш запитати в свого тата» дуже невинна і дуже зрозуміла, тому що тато має життєвий досвід, який може бути корисний в тому питанні, про яке питає дитина, правда ж? Але тепер це невинне питання може бути ретравматизацією, дитина може розплакатися. Знову ж те саме про втрачених батьків, про тілесні знущання і зневіру, про те, що дитина бачила загибель власних рідних чи близьких. Це ті події, які не повинні бути частиною дитинства, але тим не менше, вони, на жаль, є ними вже три роки нашої боротьби.

Коли я вперше ознайомлювалася на сайті з програмами, то побачила дві домінанти в підготовці вчителя: це інклюзивна освіта, і саме адаптація і робота з дітьми, які пережили наслідки військових дій, біженці. Як ви думаєте, що ще буде визначати зараз зміни в освітніх програмах, чи далі будуть ці напрями розвиватися?

Абсолютно, власне тому, що вони повторюють актуалізовані теми світу, в якому доводиться цим дітям жити, світу небезпеки, світу невизначеності, світу абсолютно тектонічних змін на світовому політичному просторі, перерозподілу соціальних важелів впливу, перерозподілу просто домінування сил добра і сил зла на планеті. Тому що новий демократичний світ рівності, толерантності до іншості іншого, допомоги потребуючим і так далі мусить захищати себе від світу імперської диктатури колонізаторських амбіцій, прагнень поневолити, прагнень зруйнувати і взагалі геноциду на адресу нашої нації. То зрозуміло, що дітки, які є найвразливішою частиною з огляду на свою залежність від світу дорослих, з огляду на свою об'єктивну безпомічність, ще не можуть подбати про себе в повному обсязі, з огляду на свою вразливість і чутливість до того, що їх оточує і фактично формує. Тому і є потреба в інклюзивній освіті в зв'язку з цією толерантністю до іншості, іншого як допомозі потребуючим, і є потреба в тих всіх історіях, які викликані будуть життєвими обставинами цих дітей, тобто і в травматичному супроводі, і в розумінні, і в компетентності, і у власній резильєнтності, тобто відпірності, стійкості, протидії тим травматичним і трагічним подіям, у яких дітям доводилося опинятися й переживати їх.

Який Ваш стиль викладання? Ваші студенти щиро були вдячні і говорили дуже приємні слова, бо я була на лекції, а також я брала інтерв'ю, і вони теж дуже щиро, як діти, кажуть: «Дуже класно з пані Ларисою, можна сфотографуватися, можна завжди задати запитання». І такий ваш успіх саме в педагогіці з чим Ви пов'язуєте? Які ваші пріоритети?

Те, про що я вже сказала із самого початку: напевно, в демократичності моїх стосунків до світу як психолога, як психотерапевта, це є частиною мого ремесла, толерантність до іншості іншого. Тому що люди, які звертаються, вони звертаються з різними релігійними переконаннями з різними життєвими обставинами, з різними ситуаціями, і три головних слова про це ремесло – це безоцінковість, конфіденційність, і не потреба давати поради, а заборона давати поради. Не в тому сенсі, що психолог чи психотерапевт не знає, що робити, або як жити його клієнтам. Ні, він знає і бачить, він бачить це з метапозиції. Але він не буде казати, як саме ти повинен жити власне життя

через те, що я тобі це кажу. Ні, він допоможе побачити щось, чого не бачив сам клієнт, він допоможе і поділитися якимось психоедукаційними знаннями, яких бракує, наприклад, у собі, так. Але вирішувати за іншу людину, що і як вона повинна робити зі своїм життям фахівець такого напрямку не повинен, і коли ми говоримо про стосунок зі студентами, то він власне складається з цих основних моїх принципів, з основних моїх засад. Так, цієї толерантності до іншості інших, цієї такої рівності і горизонтальності у відносинах, а не зверхності, вищуваності або ще чогось, і не з такого нравовчіння, де ти повинен робити лише ось так, або ти повинен обирати лише ось це. З такої демократичності, власне й індивідуальності в підході до кожної особи, тому що сама по собі ідея, що хтось кращий, а хтось гірший – це ідея, насправді, яка означає вертикальний стосунок зі світом. Так? Тому що або я повинен комусь підпорядкуватися, або я повинен когось знецінити, щоб продемонструвати свою зверхність або вищість.

Демократичний стосунок зі світом – це не вертикальний, це горизонтальний стосунок, це там, де я хороший, інші теж хороші, вони просто інші. І ось це така окейність, вона повинна починатися з себе: «Я – окей», але «Інші – теж окей», і тоді ця демократичність буде справжньою, і тоді це те, що зробила, до прикладу, Європа. Так? Вони взагалі відмінили кордони, але від цього чехи не почали загарбувати словаків, навпаки, це була єдина країна, яка була цілою єдиною Чехословаччиною, так, але з цієї єдиної країни стало дві. Ніхто нікого не загарбує, ніхто нікого не неволить. Що таке Шенгенська зона? Від того, як країни забрали кордони з офіційними прикордонниками, митниками на в'їзді на виїзді, не стали французи загарбувати землі Німеччини, а Німеччина не стала загарбувати землі Польщі. Тобто це – про цю толерантність, демократичність, де є право для кожного на його свободу вірувань, на його свободу волевиявлення, на його свободу переконань, цінностей, повага до нього, як до іншого, але, в той же час, право на власну іншість, а не обов'язково зверхність або супервиновність. «Я – окей», «Інший – теж окей». Я думаю, що цей такий мій головний принцип спілкування зі світом і насправді служить вірою і правдою не тільки у педагогічних, а в будь-яких стосунках з іншими, тому що ми ані не трактуємо їх за гірших від себе, ані не ідеалізуємо і наділяємо їх якимось особливими якостями, яких нам бракує, і це просто інакше, ніж те, що я вмю, знаю, але інший теж має право на свою іншість.

Я запитувала студентів, що для них є «сучасний викладач», і вони говорили про те, наскільки висока повага до викладачів Українського вільного університету. Кажуть, що «ми ж навчаємося, дорослі люди, зі своїм досвідом, але все одно ми відчуваємо себе як діти маленькі, але в гарному розумінні». Я питала, а що важливо, чим такий авторитет досягається? І цікаво, що на першому місці, як одна людина мені сказала, мова, тобто яке ж все таки значення сили слова. І у Вас така дуже афористична і образна мова, на прикладах, коли слухаєш, відразу уявляєш, як би це все в картинці. Зокрема, крім мови, звичайно, вони говорили про особисті якості. Дуже приємно, що є така висока повага. Як ви думаєте, ці сучасні soft skills викладача, про які дуже багато сьогодні говорять, в Українському вільному університеті як далі будуть розвиватися?

Я думаю, що про наш головний критерій, я уже сказала, – про слово «відповідальність» і про мораль, бо це якісь такі фундаментальні для мене речі у

стосунках з будь якою людиною. Але є ще одна, дуже важлива якість, яка є безумовною, — це досвід доброго фахівця. Чому? Тому що освіту ми здобуваємо в юності, наш диплом завжди буде таким самим. Ми маємо формальний дозвіл, так, на заняття своїм ремеслом, і він називається наша освіта, бекграунд, наша академічна, я вже казала, частина того, що ми робитимемо все життя, те, що ми навчилися. Але фахівця робить фахівцем досвід. І перші лекції любого викладача дуже відрізняються від тисячних лекцій того самого викладача. І перші операції хірурга дуже відрізняються від сотих операцій того самого хірурга. І навіть перший хліб, який пече пекар яко пекар, буде мати інші і технології, і смак, і ось таку оптимізацію процесу, правда ж, яка з'являється лише з досвідом. Тому головний критерій того, як ми підбираємо фахівців, це власне досвідченість. Це не означає, що вони мусять мати всі дуже 80 плюс, або 70 плюс, або 60 плюс, але їхня досвідченість означає і рівень їхньої компетентності.

Є доволі компетентні молоді люди, але, повторюю, вони повинні мати докази своєї компетентності, як у ремісника, як у досвідченого фахівця. І так само, до прикладу, як в Америці ви не можете бути, умовно кажучи, лікарем раніше, ніж 40 плюс. Не тому, що ви не можете мати диплом. Ви можете мати диплом, але великий дуже і довгий шлях від того, де ви отримали диплом в університеті, до того, коли ви станете справді автономним лікарем, який відповідає за життя інших людей. Те саме — педагог в 23, чи педагог в 43. Це різний педагог. Чому? Не тому, що той, якому 23, гірший, а той, якому 43 кращий, ні. Бувають люди, яким досвід не на користь і не допомагає. Але тоді люди, а ми вже казали по суб'єкт-суб'єктний стосунок, обов'язково знатимуть, до кого треба йти, а до кого не треба йти за тою допомогою, за якою вони звертаються до фахівця. І в тій же школі, чому до одних вчителів всі хочуть записатись на репетиторство, а до інших бажаючих немає взагалі? Бо є результат, бо є ось це така досвідченість, як результат їхньої фахової функціональності. І тому один з цих критеріїв, за якими підбираємо своїх викладачів, ось ця ефективність їхньої функціональності. Якщо вони мають репутацію доброго фахівця, не просто CV, не просто резюме, не просто кількість робіт, де вони працювали. Репутацію доброго фахівця, як правило, знають в їхньому цесі. Знаєте, колись були цехи ремісників? Цех ковалів середньовіччя, цех пекарів, цех гончарів. І ось це ремесло, ці цеховики — це були спеціалісти, які точно знали, хто ліпший пекар, хто гірший. І споживачі завжди знають, хто ліпший, хто гірший, тому що споживачами педагогічного процесу є учні, є студенти. І навіть в садочку з одною вихователькою всі дітки готові залишатися і проводити там цілий день і не плачуть, коли їх залишають в той час, коли ця вихователька веде групу, правда ж? А до іншої якось так дітки не дуже хочуть йти і дуже плачуть, коли їх залишають у такої виховательки. Бо власне є ще та складова, яка означає, я повторюю, компетентність фахову, але є ще ця особистісна складова, і особистісна складова для такого ремесла — справді, людяність. Справді, перед тим, як йти в професію «людина-людина», треба любити людей. І якщо педагог, який любить людей, то до цього слова «влада» він додає слово «відповідальність».

І головне: чи будуть відрізнятися ці фахівці? Це те, з чого я почала. Працювати в системі «людина-людина» — вже означає мати владу над людьми. Це не страшне слово, це нормальне слово, ми маємо владу над нашими коханими. Їм без нас за нас тривожно і без нас важко, правда ж? Ми маємо абсолютну владу над нашими дітьми. Мама може карати, мама може любити, тато може наказувати і тато може хвалити. І вчителі теж

мають владу над учнями. Вчитель підходить до дошки, каже: «Всі взяли зошити», – і всі, раз, і беруть зошит, «Всі відкрили підручники», – всі, раз, і відкривають підручники, «Ось, дивіться на дошку», і всі мусять дивитись на дошку. Чи має владу лікар над своїми пацієнтами? Абсолютно, до нього звертаються за порятунком, до нього йдуть, щоб він вилікував, щоб він допоміг, щоб він врятував. Кажуть: «Господи, рятуйте!». Чи має владу священник над прихожанами? Очевидно, сповідає, відпускає гріхи, і так далі. Чи має владу юрист? Абсолютно: того – до в'язниці, того – на свободу. Але якщо до слова «влада» приєднане слово «відповідальність», тоді це буде відповідальний вчитель, відповідальний лікар, відповідальний юрист, відповідальний священник, і до такого фахівця точно захочуть йти. Бо це те, що в американській психології називається «виграш-виграш». Так ви отримуєте свою владу, своє захоплення, своє визнання. Але люди також отримують виграш, коли вони до вас звернулися, якщо це навчальний процес, знання і ті компетентності, якими ви володієте, людяне ставлення. Бо є вчителі, яких люблять, бо вони добрі предметники, так, вони добре викладають свій предмет, знають, його вміють навчити, а є вчителі, які дуже люблять дітей, і з такими вчителями тепло і з такими вчителями безпечно, з такими вчителями людяно. І найкраще, коли є комбінації того й того, коли ми маємо такий мікс тих особистісних якостей, які роблять нас толерантними до іншості іншого, підтримуючими, супроводжуючими, допомагаючими, і фахових якостей, які є нашою експертністю, які є нашим досвідом, які є тим, що ми вміємо робити, а не просто розповідаємо, переказавши з чужих книжок або з чужих джерел.

Ще хотіла запитати про Педагогічний інститут у структурі УВУ, бо я бачу за статутом, що він входить до структури, але я розумію, що це – не та структура, яка надає педагогічну спеціальність. Це пов'язано з професійним розвитком, з підвищенням кваліфікації?

Це теж було в наших планах. Це теж було в наших справах на майбутнє, тому що на це є попит, на це є запит. Педагогічний процес як такий, педагогічна діяльність – це основа будь-якої викладацької діяльності, правда ж? Але корекція пандемією, корекція війною зробила свою недобру справу в усіх планах: і всіх моїх, будь яких людей, закладів, систем освіти, інституцій і так далі. Тому він є в складі як частина, бо це є навчальна інституція, це Університет, в першу чергу. І він був від початку свого, покликав не просто зберігати українську незалежність, суверенність, ідентичність і патріотизм. Але, власне, вчити далі, вчити молодь, яка буде транслювати це далі в своєму житті, яка буде потім виховувати в такий спосіб своє потомство, яка буде в такий спосіб заявляти про себе світові. Тому Педагогічний інститут був частиною, складовою, статутною частиною нашого Університету. Але повторюю, перейти до якоїсь більш інтенсивної, більш активної його функціональності перешкодили всі ті події, з якими, на жаль, нам доводиться мати справу.

Тобто це один з напрямів для відновлення, для розвитку. Я побачила в архівах, що були літні школи україністичні, і педагогічні дисципліни до них теж входили як складова, і це був теж дуже потужний напрям діяльності Університету.

Просто кажу: не знаю, що зробили всі ці грандіозні трансформації сучасного світу в умовах сучасного життя, тобто тотальної небезпеки, тотальної невизначеності, труднощі з комунікаціями, прямими комунікаціями. Так, ми всі перейшли в онлайн

комунікації, це дуже добре і це дуже чудово, але щось ми втратили, контактуючи один з одним через дисплей, контактуючи один з одним через лайки, через відео, через можливість бути присутнім і не бути присутнім водночас.

Принагідно хочу сказати, що є запит в Україні на таке навчання, на стажування.

То правда, і ми теж, знову ж таки, планували, і для того спеціально створена «Knowledge Academy», ще одна платформа Українського вільного університету, яка була буквально вже під закінчення каденції пані Марії Пришляк зініційована як можливість розширити діяльність Університету за межами традиційного викладання для тренінгових програм, для тих програм, які є обов'язковими в рамках навчальних вимог до студентів Університету, які є дуже актуальними з огляду на потреби сучасного світу і життя. І навіть та тренінгова програма, яка вже другій раз повторюється, про організацію психологічної допомоги особам, які пережили травматичний досвід, якраз читається на платформі «Knowledge Academy». Але крім неї мало бути ще багато інших тренінгових і освітніх програм, і поки що вони ніяк не можуть запуститися теж через всі ті названі вище обставини.

Раніше ми йшли, і вітер дув в спину, так. Чому? Тому що були соціальні потреби і були можливості їх реалізації, і була мотивація це втілювати, і були ресурси це втілювати. Зараз ми йдемо проти вітру, перепрошую, уся наша країна йде проти вітру, тому що продовжуємо жити. Ми продовжуємо працювати, продовжуємо виконувати все, що нам належить виконувати, але все це продовжуємо робити в умовах війни, не в умовах миру, стабільності і безпеки, а в умовах небезпеки, загрози життю, загрози територіальній цілісності, загрози основним моральним цінностям і всім фундаментальним основам життя людини. І тим не менше, кожен продовжує робити те, що має робити. Просто ресурси для того, щоб це втілювати, і обставини, де це можна робити максимально ефективно, очевидно, зараз зовсім інакші.

Можливо ще одна з переваг Університету, що він в цьому плані загартований, що були такі важкі періоди, про які я читаю в архівних матеріалах і про які зазначали фундатори і викладачі, що Університет навчився жити якраз не завдяки сприятливим умовам, а попри все. Багато було таких моментів. І про персоналії хотілося теж сказати, що ми з пані Світланою Когут, коли говорили, то визначили персоналістичний підхід як основу методології, бо і Ващенко, і Волошин, і Мірчук, і безліч ще напевно, таких персоналій, визначали успішність розвитку. Наприклад, Ващенко задав вектор ідеалу виховного. Ми говорили про відповідальність, і я думаю, що це таке продовження його ідеї, бо він говорить про Воїна і Монаха, але в українській інтерпретації такого ідеалу. Я хотіла вас спросити про співвідношення якраз традицій і інновацій в Університеті.

Це дуже, дуже доречне і дуже правильне питання, тому що я повторюю, з одного боку фундамент – це те, на чому будується будівля, але з іншого боку, фундамент – це не місце де живуть, фундамент це основа. Але тут треба зводити ті стіни, які будуть для тебе безпечними, які будуть для тебе комфортними, які будуть важливими і так далі. І тому в цьому сенсі, баланс того, що є сталим, стабільним, немінливим, не постійно, динамічно, інакшим, і того, що справді означає «модерн лайф», сучасні можливості, сучасні технології, – ось цей баланс для мене є основою такої максимальної ефективності

навчального процесу. Коли ми не заперечуємо все, що було раніше, бо мораль – це біблійні заповіді, це теж мораль, бо мораль – це «не убий», «не обмани», бо поняття добра і зла – це не поняття, яке розглядається в 21 столітті, це те, що буде означати вашу свідомість, вашу громадську свідомість, вашу суспільну активність і так далі. Але, з іншого боку, – бути таким мамонтом серед сучасного світу інноваційних технологій, онлайн-навчання, інтерактивних форм взаємодії, способів, де дуже багато пропонується до виконання самим студентам, правда ж, менш такого класичного монологу викладача, а більше інтеракції, більше того, щоб активувати їхні пізнавальні інтереси, їхню пізнавальну діяльність, і тоді, напевно, виходить найоптимальніший варіант. Щось, що буде основою знань, щось, на що можна буде спиратися, і щось, що буде сучасним, адаптивним, гнучким і мінливим. Тому, умовно кажучи, до прикладу, ми маємо курс «Основи психології», тому що на магістерку йдуть не тільки люди, які мають бакалавра з психології, а йдуть з інших галузей. І тому треба мати якісь фундаментальні знання, і один з таких курсів є обов'язковий, так, «Основи загальної психології», але крім цих курсів вони мають «Психологію сімейних відносин», вони мають «Дігitalьну психологію».

Коли я запитувала, у студентів, що вони запам'ятали, то вони про психологію сімейних відносин дуже часто згадували.

Так, тому, що з одного боку це те, чим можна користуватися, в будь якому власному щоденному житті, але з іншого боку, сім'я часів Тараса Григоровича Шевченка і сім'я 21 століття – це різні сім'я. І сім'я, яка була завжди, це дуже чітко видно навіть на прикладі цього курсу, така, як тисяча років тому, на відміну від 21 століття, була комплементарним партнерством, де подружжя доповнювали один одного в тих своїх знаннях і тих своїх відповідальностях, які були чітко гендерно розділеними. Так, дружина була для того, щоб шити, пряти, ткати, корову доїти, грядки полоти і так далі. Але чоловік в той час рубав дрова, молотів ціпом, орал землю, і це була його відповідальність. І це було таке компліментарне партнерство, де один дуже потребував іншого в силу своєї непорядності в тому, що робив партнер. У сучасній сім'ї всі побутові функції взагалі уніфіковані, будь хто може натиснути на кнопку в пралці, будь хто може заправити туди прання, може витягнути з мікрохвильовки будь-який напівфабрикат. Тобто все це вже унісекс. І тоді на чомусь тримається сучасна сім'я, якщо це вже не компліментарне партнерство? А тоді якраз активуються інші потреби, наприклад, потреба у взаєморозумінні і підтримці, наприклад, потреба в прив'язаності, наприклад, сексуально-еротична потреба, яка стає також можливістю не задоволення цього тільки в рамках сім'ї, як це було раніше, правда ж, а вже є все для того, щоб мати цього статевго партнера. Зараз ти вже можеш мати статевго партнера, не одружуючись, і це вже не буде осудом суспільним, це не буде Шевченкова Катерина, яка мусила стрибати в ополонку, бо вона була покрітка. Нічого такого в сучасному світі вже немає, і між тим, чи залишається сім'я фундаментом, навіть сучасного суспільства? Так, тому що більше 80% населення на планеті все одно проживають в сім'ях. Якщо вони не в партнерських, то в батьківських, якщо не батьківських, то в спільнотах, до прикладу, монастирі, ашрами і так далі. Тому є речі, які є, повторюю ще раз, такі абсолютно трансгенераційні, трансчасові і фундаментальні, але є речі дуже модерні, дуже такі інакші, дуже ті, які не можуть бути такими, як було колись.

І ось такий баланс – це комбінація модернізованого, сучасного, новітнього і того, що варто залишати незмінним. І варто. Навіть те, що ми бачимо з сучасними експериментуваннями з писанням, з читанням. Раніше каліграфія була обов'язковою частиною навчання будь якої дитини в першому класі, і заняття, коли каліграфія тривала два півріччя, цілий рік. Дитина носила цю чорнильницю, дитина мала перо, вчилася робити правильні натиски, правильні гачечки, правильно все решта. Сучасний правопис теж відрізняється від колишнього правопису, і халепа не в тому, що треба повернутися до старого. Кирзові чоботи теж були не дуже зручні, а були знаєте набагато більш зручніші і комфортні речі, але все одно ми ходимо в чоботах. Колишній Форд, який вигадав Форд, і сучасні моделі Форда, це абсолютно різні машини, але це все одно модель Форда, яка має свою ту самісіньку основу, вона є удосконалена, вона є модернізована, вона збільшена і покращена, але конструкція та сама. Те саме звучання, якщо повернути якісь фундаментальні речі, бо що роблять зараз, наприклад, азійські країни? А вони знову роблять основним заняттям на початку навчання в школі каліграфію.

Як раз у пана Гільтеса на семінарі розбирали досвід Сингапура: понад 10 годин дитина в день в зусиллях знаходиться. Вони різні, активності змінюються, каліграфія переходить в фізичні вправи, але це таке надзвичайне навантаження.

Абсолютно, тому що є два слова про виховання людей і дітей: впершу чергу, любов і рамка. Ми залишилися без обмеженості вседозволеності, всіх цих свобод як раз тим, що забрали рамку. Але два важелі впливу, на яких тисячоліттями виховувались діти, – це був страх і авторитет. Страх забрали. Чому? Ювенальна юстиція: не можна карати дитину, не можна бити дитину, не можна сварити дитину, вона не повинна боятися дорослих, правда ж? Авторитет девалідезувався, тому що тато вмів орати поле, а син в нього вчився і тато був авторитетом. Мама вміла білити стелю або доїти корову, а донька в неї цього вчилася, і мама була авторитетом. У сучасному світі страх відібрали, бо це не демократично і не толерантно. Авторитет сам дискваліфікувався, девалідезувався, тому що те, що вміють діти, це те, чого часто не вміють їхні батьки, тому що раніше дитина бачила, як батько працює, дитина бачила, як мати працює. Сучасні діти не бачать, як працюють їхні батьки. Сучасні діти бачать, як відпочивають їхні батьки, тому що робота відбувається там, де є тато і мама, але там де немає дітей. І ми маємо те, що маємо. І ми говоримо про те, що вони не мають рамок, але рамка, яку мала дитина, це те, що називалося словом «відповідальність». Тисячоліттями дитину виховали через що? Через ініціацію. Ініціація була чим? Делегуванням відповідальності. Ось ці знамениті процедури ініціації для дівчаток і хлопчиків, вони були також різними ще в язичеські часи. Коли ти освоював те, що міг робити дорослий, так? Коли тато брав на полювання свого сина з маленькими луками, з маленькими стрілами, але він цього вчився, коли мама вчила вишивати, коли мама вчила ткати, прясти. Так, дитина не вміла цього робити так досконало, як доросла, але вона цього вчилася.

Зараз навички батьків майже не актуальні для дітей. Навички дітей майже не актуальні для дорослих. Чому? Тому що світ дітей і дорослих був розділений, але він був розділений для формування автономії, незалежності, самопорадності, самообслуговування і з'єднаний власне у відповідальності, в рамках. П'ять років дитина йшла пасти гусей не тому, що вона дуже хотіла пасти гусей, а тому, що це їй делегувалося. В сім рочків вона йшла пасти корову не тому, що вона воліла прокидатися зі сходом сонця

і цілий день бути під сонцем на полі. Ні, тому що це стало її відповідальністю. Дорослі мали інші обов'язки, які дитина ще не могла освоїти, а цей обов'язок вже міг бути їй дорученим. Що є відповідальністю у сучасних дітей, які дорослі обов'язки з дорослого життя є делегованими сучасним дітям? Майже ніякі. У шістнадцять років раніше чого дівка йшла заміж? Тому що в п'ять вона пасла гусей, в сім вона доїла корову, ну, не доїла, лише пасла, потім в десять, коли в неї більше вже було сили в руках і мікромоторика була сформована, почала вчитися і доїти, потім вона полола грядки, потім вона гляділа молодших братів і сестер, тоді вона навчилася варити їсти, будь-яку на фермі, а тато на бригаді або десь ще. Врешті-решт, чому ця дівчинка в тих шістнадцять, вісімнадцять могла йти заміж? Вона могла все, що могла вміти доросла жінка. Але вона освоїла це не за один день і не за один рік, вона освоїла це від тих п'яти до тих шістнадцяти, або до тих вісімнадцяти.

Якщо нічого не доручається, якщо нічого не делегується, чи можеш ти це освоїти швидко і ефективно? Очевидно, що ні. І навіть система навчання: для чого ці 10 років і що роблять ті ж азіати, які все це запроваджують? Вчать концентрованості, вчать зосередженості, вчать відповідальності і, в той же час, вчать самопорадності. І тоді рамка стає вже не обмеженням. Страх – це рамка: від страху ми не біжимо під колеса автомобілів, від страху ми не скачемо з балкону, від страху ми не хамимо своєму керівництву. Але ця рамка є нашою соціальною безпекою, і якщо рамку забрати, якщо страх взагалі забрати, то всездозволеність означає свободу не тільки доброго, а свободу різного. І тому, з одного боку, ми маємо свободу вибору дитини, але з іншого боку, ми маємо свободу наркоманії, свободу ранньої проституції, свободу ранньої злочинності. Тому, що це – теж свобода.

Ви дуже серйозний дискурс показали цих питань, проблем виховання, підготовки до життя та конкурентоздатності в цьому світі. Взагалі, ваше випускники, як ви бачите, чим відрізняються на ринку праці?

Дивіться, я думаю, що це вже сам факт того, що людина здобула одну освіту в себе вдома і дала собі з тим раду, потім дала собі раду з тим, що опинилися в чужому світі, і також поєднує роботу з навчанням. Бо більшість з них не просто вчаться, як студенти, що після школи, більшість з них – це працюючі дорослі люди, які повинні подбати про свою фінансову безпеку, про свої домашні потреби, потреби членів своєї сім'ї і так далі. Молодь, яка тут опинилася, це молодь, яка має навик цього виживання, тому що вона опинилася в чужому світі, вона собі дає з цим раду, вона освоює іноземну мову. В чому перевага? У тому, що ви можете вчитися тут на українській мові, так, і ви можете українською відповідати, українською слухати лекції, українською спілкуватися.

Але у цей час за вікнами цього приміщення є країна Німеччина і є земля Баварія. І тут ви можете мати можливість ось такої полегшеної комунікації, взаємодії, життя. Але треба освоювати закони, правила і мову тої країни, в якій молодь знаходиться. І тому ці студенти справді вміють виживати, як, зрештою, весь наш український народ. І цей навик виживання дає їм додаткові ресурси в подоланні тих перешкод, з якими треба справитись. Тому що жити і виживати – це різні стратегії. Якщо місцеве населення може собі дозволити жити, то ще й тому, що між ними і тою татарською ордою є ціла доба на потязі, і ця доба на потязі називається країна Україна. Це теж гарантії їхньої безпеки, їхнього способу жити, так, не виживати, бо нема потреби. Але наші люди привчені до виживання,

наші люди привчені бути стресостійкими, бути життєздатнішими. І чи є вони конкурентоспроможнішими навіть на цьому ринку праці? Так. І ми знаємо, що, до прикладу, навіть наші жіночки, які надають манікюрні послуги, перукарі, педикюрниці і всякі інші жіночки. Чому місцеві фахівці мають до них багато претензій? Тому, що вони роблять якісніше, роблять це за менші кошти і вони роблять це швидше, вони мотивованіші і таким чином стають загрозою для місцевого ринку, того ремесла, на яке тепер вони посягають. Тому, що тепер можуть прийти до них, а не до місцевих фахівців.

І так само тут, тобто наші випускники доволі ефективно адаптуються, доволі ефективно радять, вони мають ширший діапазон знань, досвіду і можливостей, вони мають і знання, і досвід своєї минулої фаховості. Так, на своїй рідній землі, де вони всього цього навчилися, освоїли, мали свою клієнтуру або мали своїх споживачів, або мали свої функціональні робочі місця. А тепер їм треба, зберігаючи весь свій попередній досвід, ще до цього всього додати особливості країни Німеччина, особливості її вимог, особливості ринку в будь-якому ремеслі країни Німеччина, і тому вони адаптивніші.

Це середовище Університету, де є волонтерська діяльність, взаємопідтримка, взаємоспілкування між студентами, але немає постійних студентських груп, що не є проблемою, оскільки є соціальні мережі, є спілкування, є спільні заходи і є така унікальна атмосфера взаємоповаги і взаємопідтримки.

Це є західна схема, насправді, якщо ви зайдете до американських університетів, там також немає стабільних студентських груп, ти обираєш собі предмети, які мають реквізит, прореквізит. Наприклад, там макроекономіка читається після мікроекономіки або щось такого, але на цій парі, на цій лекції ти слухаєш, до прикладу, історію чогось, там справа від тебе – фізик, який теж захотів цей предмет для себе обрати, зліва – математик, перед тобою – історик, за тобою – філософ, або філолог. Потім пари закінчуються, і на наступній парі ти можеш не зустріти нікого з тих студентів, які щойно з тобою слухали попередній предмет. Тому це такий західний принцип університетської освіти, це зрештою те, що у нас називається ДВВС, дисципліни вільного вибору студентів. І оскільки ми в Болонському процесі також, ці принципи їхні також вже до себе імплементували, тут вони теж застосовуються. Але чисельність студентів Українського вільного університету є меншою, і тоді нагода пересіктися, бути відомими і знайомими, зустрічатися на тих чи інших курсах є більшою. Тому, що це ті самі студенти, які повторюються в різних предметах і в різних курсах.

Є такі спільні справи студентів з викладачами, де вони також разом. Я так розумію, що головною справою стала допомога українським людям?

Усі три роки це була така абсолютно командна робота, абсолютно згуртована і солідарна робота цілого Університету і студентів. Всі ті надцять швидких допомог перевозили до кордону наші студенти за кермом для того, щоб там їх могли забрати потребуючі і волонтери. Той «Ґрунт», знаменитий проєкт, який був в Українському вільному університеті на протязі двох років для матерів які переїхали до Німеччини з дітьми, – це були наші психологи, наші педагоги, які вели групи для дорослих для матерів, які переживають свою еміграційну кризу. Але, в той же час, залежно від різних вікових категорій займалися педагоги і психологи з дітками в різних дитячих групах. Тому що були групи для маленьких дітей, групи для школярів, для дошкільної категорії вікової, і це тривало два роки. Були і студенти, які були задіяні до цього проєкту, і

менеджери, і також я була супервізором цього проекту «Ґрунт». І це все таки командна робота.

Велика Вам дяка за це. Хотілося ще спитати про зв'язки з професійною освітою, оскільки коли переглядала Статут і Правила студій 1947–1948 років, крім філософічного факультету подивилася ще й соціально-економічний і побачила, що там, як друга спеціальність могла обиратися «Педагогіка», а як місце роботи потенційної – торгівельні школи. То чи продовжується така практика на різних факультетах, коли педагогічну спеціальність обирають як другу і йдуть викладати в професійну освіту?

Насправді, звичайно. І часто це ті, які потім знаходять собі робоче місце з огляду на їхню, так як ви кажете, головну професію та головну професійну діяльність, але тільки потребують ще й додаткових знань, як ось ці методологічні викладачі. Так, ми знаємо це різні професії, правда ж? Бути добрим хірургом і вчити хірургії – це різні знання і різні навички. Бути добрим архітектором і викладати архітектуру – це також різне. І фактично професійна освіта ідеально допасовує обидві складові, тобто є твій профіль, який ти займаєш як спеціаліст, але є твої знання про те, як виглядає викладацький процес, щоб донести ці знання. Так, у професійну освіту в наших випадках йдуть, або, до прикладу, прямо зараз, і ви бачили це на тих предметах, навіть у мене на курсі, так. В нас було троє, четверо, чи п'ятеро юристів, які за базовою освітою є юристами, і вони вчаться на ФДН, або вони вчаться на менеджменті, тобто це третій факультет, який ми зараз маємо, але вони беруть педагогіку. Чому? Або, беруть, психологію. Чому? Як другу дисципліну, як другий напрям, тому що вони збираються тим займатися потім, не як нотаріус, який сидить в себе в нотаріаті, а як, наприклад, фахівець, який буде викладати основи юридичних знань в якійсь німецькій школі. Або, наприклад, біологія: в нас є ті, які викладають біологію в німецьких школах, але для цього треба було стати педагогами в університеті, який є Українським вільним університетом.

Наявність двох спеціальностей – це стала політика Університету, я так розумію?

Так, але це не обов'язкова вимога. Можна мати дві спеціальності, друга йде як додаткова. Основна все одно буде твоєю основною, але це дуже подобається студентам, бо ти можеш отримати ще знання з інших компетентностей, з інших галузей і, кажу, навіть те, що ви бачили на цьому курсі з посттравматичного стресового розладу. Так, туди йдуть психологи, зрозуміло чому, бо взагалі вони будуть це робити. Туди йдуть педагоги теж зрозуміло чому: вони будуть мати справу, наприклад, з тими, що пережили травматичний досвід, правда? З тими ж дітками, або втратами, або ще з кимось. Але третина студентів на тому курсі була з менеджменту, з політології, з економіки. Чому? Тому, що це теж ті знання, які навіть в їхніх основних професіях їм будуть не зайвими. Вони будуть мати справу з людьми, будуть мати справу з травматичним досвідом, тому – це така добра традиція і, кажу, вона підтримується самими студентами, бо вони можуть мати ще щось, щоб потім їм в пригоді стане.

Тобто можна сказати, що унікальним для Університету є застосування таких міждисциплінарних підходів, зв'язків, дуже велика гнучкість і можливості обирати будь яку сферу, яка тобі подобається?

Так, ти будеш мати, свій такий мейнстрім як головний напрямок, але ти будеш мати ще додаткові знання, які в тому ж головному напрямку будуть не просто не зайвими, а дуже корисними.

Пані Ларисо, дуже хочеться з вами говорити довго-довго, я розумію, що не можна так вчинити, тому я хотіла ще буквально два питання задати. Все ж таки, як резюме, у чому унікальність Університету, зокрема педагогічної підготовки в Університеті? Які асоціативно ключові слова ви б сказали?

Я думаю, це те, що вже зауважили, – така добра традиційність, тому що його викладачами були світового рангу знані педагоги, які залишили свій внесок в цю галузь, і прізвища їхні ми вже й називали і перечисляли. Але, з іншого боку, спираючись на цю традиційність, а це повага до тих вчених, повага до тих знань, повага до їхніх компетентностей, є власне інноваційні підходи, новітні підходи. І тут якраз пані Світлана Когут прекрасно тримає руку на пульсі, і та ж інклюзія з'явилася в нас не тому, що про це писали попередники, а тому, що це і є зараз на злобу дня. І ось тут, до прикладу, травматично орієнтована педагогіка з'явилася. Чому? Бо це щось, що є зараз запотребоване і актуальне у сучасному часі і світі. Тому, кажу, комбінація тої такої доброї, якісної традиційної минулої педагогіки з новітніми технологіями, які, спираючись на попередні знання, відкриття і досліді, продовжують робити щось, що важливо зараз, тут і тепер, в сучасних обставинах і в сучасному часі.

Дякую, і вже як останнє на сьогодні питання: рекомендації для України, для вищої освіти, для підготовки педагогів, які б Ви могли надати?

Я думаю, що це і буде головною моєю рекомендацією. Навіть Тарас Григорович про це, але трохи по-іншому, казав: «Чужого наuczайтесь, свого, правда, не забувайте». Тут швидше про те, щоб не вестися тільки на ось ці такі дуже стрімкі, дуже динамічні знання, дуже, новітні знання, бо навіть наша недовіра до вакцини, зробленої і створеної під час ковіду, була викликана чим? Тим, що вона не пройшла випробування часом, тим, що вона не перевірена на всі ці ймовірні наслідки так, як завжди, як в ті часи, коли вакцина створювалось роками й роками.

І чому кажуть, що нове – це добре забуте старе? Тому, що навіть ось те, чому завжди брали дитину до школи від семирічного віку, має дуже просту правду. Тому, що тільки до семирічного віку у хлопчиків формується дрібна мікромоторика, і писати ручкою дівчатка можуть раніше, тому дівчатка вишивають, в'яжуть, готують, хлопці рубають дрова, орють поле, махають мечем. Це інша моторика, і для того, щоб в хлопчика ця мікромоторика була сформована, має пройти сім років розвитку його організму. Що ми робимо коли ми робимо щось фаст? Так, з одного боку зараз світ фастфуд, фастлав, фастлайф, але є небезпека ось в цій динамічності і стрімкості втратити щось дуже цінного, бо я вже сказала, наприклад, втратити каліграфічні почерки, наприклад, отримати величезну кількість дітей з недугом, так, з гіперактивністю, наприклад, отримати велику кількість дітей з розладами спектру аутизму. І це не тільки про генетику, про обтяженість, про екологічні проблеми, але ще, як раз, про зміни в педагогічному процесі, які можуть бути, про що я вже казала, в той добрий бік, прогресивний, на користь, але і у той недобрий бік, на шкоду. Тому що дитина, яка мала іграшку, яку вона сама створювала, цінувала цю іграшку, вчилася зосереджуватись, поки вона малювала цю ляльку, яку потім вирізала ножицями, розфарбовувала її одяг, або в'язала для неї одяг,

бо в доступі не було. Хлопці, які стругали свої автомати, хлопці, які робили свої ключики, вони мусили мати зосереджену увагу? Так. Вони мусили мати навик самообслуговування? Так. Вони мусили мати навик креативності? Так. І це було чим? Навчанням творчості, власної креативності, в той же час власної зосередженості, концентрації і уважності.

Коли ми женемо на швидкості 200 кілометрів, за годину ми можемо опинитися за 200 кілометрів від того місця, звідки ми стартували, але все, що по дорозі, ми проскочимо: ми не побачимо, як тече струмок, не побачимо, як сідає на гніздо пташка, ми не почуємо, як пахне черемха, ми не побачимо як, розквітають квіти. І сучасний наддинамічний світ, надстрімкий світ, він щось дає, можливості, новітні технології, інновації, але щось дуже важливого і цінного ми втрачаємо: ось таку послідовність, причинно-наслідковість і фундаментальність. Їх може бракувати з огляду на те, що цей фундамент закладався не настільки, наскільки треба, і не так надійно, як треба. І діти колишні, які йшли до школи, не знаючи всі літери і не вміючи писати, і не вміючи читати – це ті діти, які стали лауреатами Нобелівської премії, це ті діти, які зробили всі сучасні відкриття в сучасному світі. Бо сучасні відкриття і вчені – це не тільки двадцятирічні вчені, це ті, що мають 70, і ті що мають 60, і ті, що мають 50, але вони формувалися в якій школі? Ось цій традиційній, колишній. І чого їм забракло? Нічого не забракло і бути творчими, і бути креативними, і бути інноваційними. А як перевіряться століттями сучасні технології в той же час, дуже динамічній, дуже стрімкій, ми ще не знаємо. Чи буде це справді знаннями тільки гаджетів, знаннями тільки штучного інтелекту, знаннями тільки пошукових систем?

Так, сучасні діти знають, де можна знайти, але сучасні діти не знають, як це створювати. Раніше цю іграшку ти робив собі сам і раніше ці плаття і ці ляльки ти теж створював сам. Зараз більше споживацтва. Так, діти теж креативні і творчі, але ця креативність і творчість стосується не такого моторного навика, чогось робити руками, щось створювати, вигадавши це спочатку, потім доклавши до цього спеціальні зусилля. Для того, щоб мати сучасні іграшки, тобі треба просто тикнути пальцем в будь-якому дитячому магазині, далі тато свайп на карточку. Так, і ти маєш скільки іграшок у сучасному будь-якому дитячому світі, або дитячих кімнатах? Десятки, більше, ніж збагнути. Скільки іграшок ви мали в вашому дитинстві? Одиниці, і для того, щоби її мати, треба було ще дочекатися і заслужити. Наприклад, тобі купували роли, але тільки тоді, коли твій табель був з п'ятірками, з добрими оцінками. І це знову про відповідальність, це знов про зрілість, це знову про те, що для того, щоб щось мати, ти повинен був щось зробити. І до тих пір, поки батьки приходили з роботи, твої уроки вже мали бути зроблені. А системи у вайберах, де мами питають: «Що нам задавали?». Кому? Цим 40-річним діткам, чи 30-річним діткам? Ні, це задавали дітям в школі. Значить, діти повинні були записати, і якщо ти боже сохрани, там чогось не записав, це було твоєю відповідальністю, і ти мав бігти до сусіда і питатися, бо він був, до прикладу, розумніший, і записав щось, правда? І крива нормального розподілу теж працювала за законами нормального розподілу, тому що дітей, які були відмінниками, було кілька, дітей, які були двієчниками, було кілька, решта дітей вчилися так, як відповідало їхнім здібностям і їхнім зусиллям, їхній відповідальності.

Зараз, з одного боку, світ набагато конкурентніший, і всі ці «зе бест, зе фест, зе намбер ван» – це така сучасна ідея, модернлайф, але, з іншого боку, закони нормативного розподілу також не дуже працюють, тому що це конкурентність не завжди власними ресурсами, власними зусиллями, це конкурентність тим, чиї батьки можуть мати кращих репетиторів, чиї батьки можуть найняти кращу школу, або чиї батьки можуть заплатити, умовно кажучи, за дорожчі якісь там послуги. І це – не твої здібності, це не ти клюшку стругав, це не ти в ці ворота цей м'яч забивав, це та машина, яка привезла тебе до школи, це ті репетитори, які роблять за тебе те, що мав би робити сам. Ще кілька років назад у «Дзеркалі тижня» була стаття Олександра Орестовича, який очолював і дотепер очолює Українську спілку психотерапевтів, і називалася стаття «Ера псевдокомпетентності». Тому, що раніше навіть для того, щоб стати добрим пекарем, ти 10 років був учнем пекаря. І згадую ті колишні часи, не тому, що я такий консерватор чи фанат, але це про те, з чого я починала, тому що є якісь фундаментальні речі, які не треба викидати разом з прогресом, тому що, спираючись на ці фундаментальні речі, можна йти далі, але забравши їх, можна не зайти далеко.

Дякую! А Ви користуєтеся штучним інтелектом?

Я користуюся з цікавості швидше, не для того, щоб робити щось, що маю робити я сама. І найбільше, що мені сподобалося, коли ми задавали питання з моєї компетентності, з того, що робить психолог, психотерапевт з людьми, наприклад, які поради давати при депресивних переживаннях, так, штучний інтелект виконував першу частину, де говорив якісь такі загально знані банальні речі, але потім казав: «Але вам обов'язково треба звернутися до фахівця». І тут навіть порадувало, що запит на ці професії не можна алгоритмізувати, що навіть тоді, коли буде самий штучний-прештучний інтелект, він не зможе замінити ось цей звичайний людський стосунок, теплий, людяний. Потрібний, в першу чергу, стосунок для осіб, які належать до хомосапієнс, які належать до спільноти собі подібних, тому що, ще Аристотель казав про те, що ми соціальні тварини. І всі наші приказки про те, що біда розділена на двох стає вдвічі меншою, радість розділена на двох стає вдвічі більшою, і зрештою, наш, знову ж таки, бекграунд сліду колективізму, коли цілим селом люди хату ставили, коли цілим селом людину на війну проводжали, селом люди толоки робили і весілля гуляли, і всі ці прекрасні маніпулятивні стратегії, якими користувався СРСР в минулому. Так, на жаль, це була радянська пропаганда і маніпулятивні стратегії впливу, але вони приносили свій результат, тому що два рази до року одна шоста частина світу виходила на демонстрації, виходила першого травня, виходила сьомого листопада. І коли вони йшли цими колонами, і там, у цих колонах, були і дорослі, і діти, коли з трибуни кричали «Даздравствует советская интеллигенция», «Даздравствуют советские школьники», то це відчуття приналежності, цієї згуртованості, цієї такої стадності, – воно робило свою справу. А зараз ми маємо зі світу індивідуалізму не тільки кока колу і джинси. Але ми маємо ще більше ось цієї такої відособленості, більше тої індивідуалізації, більше цього «зе бест, зе фест, зе набмер ван». Але рівень самогубств в країнах третього світу нижчий, ніж рівень самогубств у високо розвинутих індивідуалістичних країнах. Кількість споживання антидепресантів нижче в країнах, які живуть поволі, ніж в країнах, які є надзвичайно сучасно технологізовані і сучасно динамічні, і найвищий рівень самогубств є у найдосконаліших технологічних сучасних країнах.

Чи можна навчити людину бути щасливою?

Можна своїм прикладом. Тому що майже все, що ми вміємо, – це те, чого ми навчилися. І якщо ваша дитина бачить, як, до прикладу, її батьки є щасливими, і бачить, що робить їх щасливими, то це те, чого теж можна навчитися. Якщо, наприклад, ми знаємо, що щаслива людина – це та, яка в злагоді з собою, в першу чергу, з тим, що їй треба, з тим, що робить її натхненною, і з тим, що робить її задоволеною. І дітки вміють це робити, коли вони приходять в цей світ. Просто діти дуже залежні від того, дадуть їм, чи не дадуть оточуючі те, що робить їх щасливими. По мірі того, як ти стаєш дорослішим, ти можеш зробити це сам. Але тебе може оточувати люблячий світ, підтримуючий світ, допомагаючий світ, і ти будеш знати, що світ безпечний, що світ хороший, що світ – це радісно. Але може бути світ, який тебе оточує, руйнівним, агресивним, знецінюючим, зневажаючим, бо лякаючим, і тоді формується базова недовіра до світу, і така дитина не буде чути себе захищеною, не буде чути себе комфортно. І чи може вона потім це змінити? Може. Головна ідеологія гештальт-підходу, гештальт-терапії, вона ж – головна фраза, яка мені найбільш подобається в Жана Поля Сартра, філософа-екзистенціаліста, який вже філософ 20 століття, а не давніх проблемних часів: «Не так важливо, що зробили з вами інші, як те, що ви зробите з тим, що зробили з вами інші». Тому що дитина, яка мала, до прикладу, сім'ю алкоголіків чи наркоманів, вона може відтворити батьківський сценарій, це буде те, що вона бачила, бо це її оточення, і теж стати алкоголіком, а може стати наркологом і це теж буде через те, що тато пив. Але в першому варіанті вона скопіює те, що було, і скопіюється руйнівний, деструктивний спосіб жити, а у другому варіанті вона захоче заперечити те, що її дуже не влаштувало, те, що «мені було дуже нелегко». І власне, чи може зробити це маленька дитина? Ні, бо батьків не обирають. Але чи може це зробити доросла людина, яка вже має інші можливості, інші ресурси, але повинна захотіти це змінити? Вже може. І тому друга сама ресурсна фраза, яку я теж дуже люблю в психотерапії: «Ніколи не пізно мати щасливе дитинство».

Я вам дякую за цей ресурс.

Просто тоді ви маєте зробити себе щасливим вже самі. Бо дитину або повезуть на море, або ні, вона заручник, або куплять ведмедика, або ні, вона на це немає впливу. Але якщо ви доросла людина, ви можете завести себе на море самі, просто перед тим треба заробити для цього гроші.

Я надзвичайно вдячна за це інтерв'ю. Я ще кажу, що все хотілося б і хотілося розвивати ці думки, яких ми вже торкалися, якісь нові піднімати питання. Тому я помрію про те, що буде продовження.

Гаразд. Мій дефіцит – то час, і мій чоловік, навіть каже: «Якщо тебе клонувати, то той другий теж мав би що робити ще 24 години». Але це про те, що я теж люблю своє ремесло, і мені подобається ділитися тим, що я знаю. Але мені теж подобається ділитися тим, що допомогло мені самій. Це дієві знання, це не абстрактне знання. І тому що – я те, що я завжди про себе кажу в першу чергу, тому що я – просто старий лісник, давно роблю своє ремесло.

Дякую, Ви це робите, надихаючи, даючи сили іншим людям, і піднімаєте!

І тому, що в цьому ремеслі дійсно можна буде довго активним. Навіть, як ті світові метри сучасної психотерапії, сучасної психології. Це Отто Кернберг, якому 93, якого слухає весь світ, і його фахові знання з психотерапії. Це Ірвін Ялом, він був дуже відданий

своїй дружині, яка померла від раку, і тоді були основні екзистенційні книжки про смерть і про все. Тепер він такий собі молодожон. І це теж про те, що життя може бути таким, яким ви його собі зробите. Вільяму Джеймсу також 90 плюс, і тому це теж так надихаюче!

Дякую!!!